

9: 272] з використанням комп'ютерної техніки. При цьому, виходячи з рівноточної природи вимірювань досліджуваних параметрів, в основу статистичної обробки експериментальних даних покладено нормальний закон розподілу похибок і прийнято довірчу ймовірність ($\alpha=0,95$), яку традиційно використовують в експериментально-фонетичних дослідженнях як найдоцільнішу. Отримані таким чином значення випадкової похибки вимірювань внутрішньозонних показників задаються довірчим інтервалом і довірчою ймовірністю.

Таким чином, вивчення соціокультурної варіативності інтонації досліджуваних текстів за основними ознаками прийнятої робочої класифікації дозволяє здійснити адекватний опис результатів експериментально-фонетичного дослідження та забезпечує встановлення диференційних варіантних просодичних ознак, функціонування яких зумовлене низкою позамовних чинників. Саме застосування такого підходу до аналізу варіативності інтонації мовлення дозволяє встановити найтиповіші закономірності функціонування просодичних підсистем в актуалізації інваріантних і варіантних ознак інтонаційної моделі досліджуваного матеріалу. Застосування типової процедури проведення експериментально-фонетичного дослідження дозволяє простежити динаміку інтонаційного моделювання та коректно інтерпретувати якісне й кількісне співвідношення просодичних параметрів, їхню рекурентність та дистрибуцію. Теоретичні передумови проведення експериментально-фонетичного дослідження, обґрунтовані в цій праці, можуть бути використані для подальшої наукової розробки теоретичних проблем вивчення інтонаційної організації мовлення та для поглиблення експериментальних досліджень його найбільш актуальних аспектів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артёмов В.А. Метод структурно-функционального изучения речевой интонации. – М.: Наука, 1974. – 160 с.
2. Блохина Л.П. Просодические характеристики речи и методы их анализа. – М.: МГПИИЯ им. М.Тореза, 1980. – 75 с.
3. Бровченко Т.А. Метод статистического анализа в фонетических исследованиях / Т.А.Бровченко, П.Д.Варбанец, В.Г.Таранец. – Одесса: Одесский гос. ун-т им. И.И.Мечникова, 1976. – 100 с.
4. Дубовский Ю.А. Анализ интонации усного текста и его составляющих. – Минск: Вышэйшая школа, 1978. – 140 с.
5. Калита А.А. Интонация констатирующих высказываний в английской монологической и диалогической речи (Экспериментально-фонетическое исследование): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1984. – 218 с.
6. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлення: (Монографія). – К.: Вид. центр КДЛУ, 2001. – 351 с.
7. Клименюк О.В. Технологія наукового дослідження: Авторський підручник. – К.-Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2006. – 308 с.
8. Носенко И.А. Начало статистики для лингвистов. – М.: Высшая школа, 1981. – 157 с.
9. Перебийніс В.І. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. – К.: Наукова думка, 1970. – 272 с.
10. Цеплитис Л.К. Анализ речевой интонации. – Рига: Изд-во Зинатне, 1974. – 272 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Ющенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми фонетичної організації мовлення.

УДК 811.111 [367.4 + 344.2] (045)

ПАРАДИГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СИНТАГМАТИКИ ФОНЕМ

Наталія БУРКА (Київ, Україна)

Автором на підставі огляду теоретичних праць, спрямованих на виробку концептуально-гіпотетичних положень, проведено парадигматичний аналіз існуючих підходів до дослідження синтагматики фонем у мові. У межах загальнонаукового структурного підходу обґрунтовано логіку підпорядкування альтернативних напрямів та аспектів сучасних досліджень у царині синтагматики.

Ключові слова: синтагматика, парадигматика, фонема, морфема, структурний підхід, напрям, аспект.

In the article on the basis of a review of theoretical works aimed at elaboration of hypothetical conceptual stipulations, the author carries out a paradigmatic analysis of existing approaches to the study of phoneme syntagmatics in a language. Within a general framework of the structural approach the author substantiates the subordination logic of alternative directions and aspects of modern research in the field of syntagmatics.

Keywords: syntagmatics, paradigmatics, phoneme, morpheme, structural approach, direction, aspect.

Відомо, що до кола сучасних досліджень особливостей та закономірностей функціонування одиниць фонетичного рівня мови входять питання фонологічного опису структури складу, морфеми і слова у синхронічному та діахронічному планах, а також порівняльного опису фонемної структури у текстах різних стилів. Використовуючи теоретичний доробок лінгвістики, залежно від специфіки об'єктів наукового пізнання, виконавці цих досліджень досить часто порушують існуючу методологічну вимогу до співвіднесення рівня отриманих у них результатів з рівнями теоретичної парадигми, з використанням якої їх здобуто. Це, в свою чергу, ускладнює об'єктивну оцінку наукової праці її користувачами.

Тому **метою** нашого пошуку є обґрунтування теоретичної парадигми альтернативних напрямів та аспектів наукового дослідження синтагматики фонем, виконуваного у межах загальнонаукового структурного підходу.

Зазначимо, насамперед, що з плином історичного часу внаслідок поступового поглиблення теоретичних уявлень щодо ряду фонологічних явищ питання парадигматичного аналізу підходів та напрямів їх наукового пізнання набувало особливої важливості. Першим кроком у його вирішенні слід, мабуть, вважати те, що синтагматику як галузь лінгвістичного знання стали чітко відокремлювати від парадигматики.

З огляду на це, стало прийнятним [12: 447] вважати синтагматикою один з аспектів вивчення системи мови, аналіз особливих – синтагматичних – відносин між знаками мови, що виникають між послідовно розташованими її одиницями при їх безпосередньому поєднанні один з одним в реальному потоці мовлення або в тексті, та протиставляти цей аспект вивчення мови парадигматиці. При цьому, зазвичай, лінгвісти уточнюють, що синтагматика рідше – вчення про синтагму, частіше – вчення про синтагматичні типи відносин як відношення між одиницями мови «по горизонталі» (на відміну від парадигматики, що вивчає відносини «по вертикалі»).

Традиційно вважається, що першим синтагматичним відношенням як об'єкту наукового пізнання окрему увагу приділяв Ф де Сосюр. Проте існує думка, що у вітчизняному мовознавстві ще до нього І. О. Бодуен де Куртене описував це явище у термінах відносин рядоположення (Nebeneinander), а Н. В. Крушевський – у вигляді відносин за суміжністю. За баченням Ф. де Сосюра, система мови у реальних обставинах її існування може характеризуватися двома типами відносин: синтагматичними та асоціативними. Синтагматичні відносини він вважав придатними для спостереження, оскільки вони спираються на лінійну природу мови з притаманними їй протяжністю, односпрямованістю й послідовністю.

За цих обставин елементи мови або мовлення утворюють певний ланцюжок, з послідовних елементів якого складається синтагма. Саме всередині синтагми її елементи вступають у синтагматичні відносини – відносини, які характеризують зв'язок суміжних одиниць, і визначаються їх контрастом, протиставляючись попередньому або наступному елементу чи обом одночасно.

З часом для виявлення цих відносин були розроблені [12: 447] процедури сегментації, або членування тексту (мови), які дозволяють відрізнити й відокремити одну одиницю від іншої на підставі їх здатності до повторюваності і контрастування з сусідніми одиницями. Залежністю майже всіх мовних одиниць від того, що їх оточує в потоці мовлення, та частин, з яких вони складаються самі, було зумовлено подальший розвиток процедур синтагматичного аналізу у двох його напрямках: валентнісного та дистрибутивного аналізів [12: 448].

Узагальнення результатів аналізу основних уявлень про специфіку синтагматичного розгляду мови та мовлення зроблено М. П. Кочерганом [8: 436], який, виходячи з відношень між послідовно розташованими одиницями за їхнього безпосереднього поєднання в реальному потоці мовлення або в тексті, тобто сполучуваності мовних одиниць, пропонує розуміти під синтагматикою лише один із двох системних аспектів вивчення мови.

Тут, мабуть, не зайве додати, що оскільки синтагматичні відношення простежуються на всіх рівнях будови мови, сучасні мовознавці, в залежності від обраних одиниць аналізу, виправдано вважають синтагматику частиною відповідної рівневої дисципліни та виділяють синтагматику фонетичну, фонологічну, морфологічну, лексичну і т. д. [12: 448].

Виходячи з того, що явище фонемної дистрибуції становить одну з фундаментальних властивостей фонологічної системи, вбачається природним підвищення статусу питань її наукового розгляду до рівня найважливіших проблем загальної фонології. На користь цього свідчить те, що дистрибуція відбиває синтагматичні відношення між мовними одиницями, що дозволяє ідентифікувати мовні елементи, визначити їх належність до певних таксономічних класів, виявити характерні для кожної мови закономірності їх поєднання [4: 42]. З іншого боку, не варто лишати поза увагою й те, що фонологи не менш ретельно розглядають також явище сполучуваності фонем, яке віддзеркалює взаємодію мовних елементів між собою.

Саме за такого розуміння сутності синтагматичних відносин, що виникають між одиницями мови й мовлення, у лінгвістиці і сформувалися з часом різні підходи до вивчення зазначеного явища. Так, наприклад, прихильники розробленого групою американських структуралістів

(Дж. Трейджером, Б. Блоком [15], З. Харрісом [19]) формального підходу вважали, що виконуваний у його межах формальний опис мовних одиниць без урахування їх значення, здатен забезпечити вичерпний результат будь-якого дослідження структури морфем. Наслідком цього стало визнання ними дистрибутивного критерію як головного під час аналізу й ідентифікації морфем та прагнення мінімізувати використання семантичного.

Мабуть, не буде значною похибкою визнати цей підхід домінуючим у реалізації лінгвістичних досліджень, спрямованих на розв'язання безпосередніх проблем синтагматики приголосних фонем, оскільки в усіх інших випадках від виникнення найпростіших до найскладніших парадигм реалізації підходів вони тією чи іншою мірою асимілюють ідеї морфемних досліджень, тобто ті чи інші елементи функціонального підходу.

Тому, згідно з відомою парадигматичною схемою аналізу наукових підходів у лінгвістиці [7: 18-24], підкреслимо таке. По-перше, користуючись мовою сучасної науки, так званий формальний підхід ми маємо назвати терміном “структурний”. У відповідності з методологічними вимогами згаданої праці, всі інші концептуальні підходи слід поділяти на окремі напрями та аспекти досліджень, що виконуються у межах визначеного нами структурного підходу. По-друге, як це природно відбувається і в інших галузях наукового знання, наслідки використання елементів функціонального аналізу мають неминуче знаходити своє відповідне відображення у назвах конкретних напрямів та аспектів синтагматичних досліджень.

Виходячи з цього, нами і було сформовано (рис. 1) обмежуваний парадигмою структурного підходу фрагмент схеми напрямів та аспектів проведення досліджень у сфері синтагматики.

Розглядаючи під таким кутом зору відомі функціональний (Г. Глісон [5], Г. Бой [14], Р.О. Будагов [2], Ж. Вандріес [3]) та формально-функціональний (О.С. Ахманова [1], О.С. Кубрякова [9; 10], Л. Блумфілд [16], Е. Кастерс-Макартні [17], Ф. Катамба [18]) підходи, неважко переконатися в тому, що за певних обставин, пов'язаних з конкретним цільовим спрямуванням досліджень у царині синтагматики, окремі розглядувані у них питання можуть закономірно виникати лише на рівнях напрямів або аспектів структурного підходу.

Зокрема, у його межах є сенс виходити з міркувань [11] про те, що форма морфем не впливає на виконання її функції, а, отже, розглядати у межах структурного підходу феномен нульової морфем як засіб розрізнення граматичного значення та уточнення лексичного. Спрямоване за такою метою дослідження виконуватиметься в обсязі зазначеного на схемі морфологічного напрямку структурного підходу.

Рис. 1. Фрагмент схеми напрямів та аспектів проведення синтагматичних досліджень у межах загальнонаукового структурного підходу

Більш щільно, на наш погляд, наближається до структурного підходу розглядуване у рамках формально-функціонального підходу питання дослідження морфем як двосторонньої одиниці мови, у межах якої [13: 105] план вираження співвідноситься з планом змісту. Тому в процесі реалізації зазначених на схемі рис. 1 морфологічного та лексичного напрямів структурного підходу під час ідентифікації морфем слід звертати увагу і на їхню форму, і на значення.

Характерно, що фрагмент методологічної рефлексії над аналізованою нами проблемою має також місце у словнику В. Ярцевої [12: 448], яка, звертаючись до теоретичних поглядів Л. Єльмслева, показала, що вони дають суперечливу відповідь на питання про те, який зі

встановлених типів відносин «первинний», оскільки, на її думку, хоча розгляд мовних функцій свідчить, на перший погляд, про те, що процес детермінує систему, насправді він просто неможливий, якщо за ним не стоїть певна система – її існування виявляється, таким чином, необхідною передумовою процесу. У зв'язку з цим, вона доходить висновку, що співвідносне визначення синтагматики і парадигматики належить до одного з найскладніших теоретичних питань лінгвістики.

При цьому вона додає, що синтагматичний аналіз спрямований на встановлення зіставлення «складатися / складатися з» і на опис його результатів в однорідних термінах. Оскільки в кожній мовній послідовності виявляється певний порядок проходження елементів, один з етапів аналізу пов'язаний також з установленням послідовності розташування одиниць і визначенням якихось абстрактних чи конкретних позицій, закріплених за тією чи іншою складовою синтагми. Одиниці, здатні займати одну й ту саму позицію в аналізованій послідовності, а також виступати в якості взаємозамінності субститутів, вважаються вхідними в один парадигматичний ряд. Але з цього випливає, що до поняття парадигматичних відносин можна прийти не незалежно від синтагматичних, як думав Ф. де Соссюр, а, навпаки, як би поєднати один аналіз з іншим; в такій площині питання про співвідношення синтагматики і парадигматики було вперше поставлено Л. Єльмслевим [12: 448]. З цих міркувань очевидно, що в них ідеться лише про зазначені на нашій схемі ланцюжковий та дистрибутивний аспекти фонологічного підходу структурного напряму синтагматичних досліджень.

Звертаючись до ряду праць [12: 448] дескриптивістів американської школи структурної лінгвістики, ми бачимо, що вони здійснювали послідовне членування висловлювання у напрямі зменшення протяжності його одиниць до рівня фонем, вважаючи при цьому, що будь-яка одиниця вищого рівня складається з одиниць нижчого: фонема – з диференційних ознак, морфема – з фонем, слово – з морфем і т. д. Звідси стають зрозумілими витоки та логіка реалізації існуючих у наш час (див. рис. 1) дистрибутивних напрямів й аспектів синтагматичних досліджень.

Зважаючи на традиційне превалювання спрямованості цільових структур більшості лінгвістичних розвідок, присвячених дослідженню синтагматичних особливостей дистрибутивної взаємодії мовних одиниць, розглянемо дещо ретельніше специфіку застосовуваних у них теоретичних підходів. Для цього нагадаємо, насамперед, про важливість вивчення кінця складу як сфери взаємодії фонологічних і морфологічних законів, унаслідок якої в ньому відбуваються певні мовні зміни. Тому справедливо, що ряд лінгвістів пов'язують складність зміни у складоподілі з еволюцією фонологічної системи.

Крім того, відомо, що особливості сучасного англійського складу також проявляються в його кінці, а саме у співвіднесенні вокалічного центру складу з його консонантним кінцем. Досить наочно це підтверджує проблема так званого внутрішнього стику (*internal open juncture*), що виникла давно як проблема питання складоподілу, оскільки вперше заговорив про це Г. Суїт, пояснивши різницю *a pate – an aim*, де сильний імпульс падає на /n/, в першому випадку, і на /ei/ – в іншому. На стику звертав увагу також автор словника *English Pronouncing Dictionary*, який зібрав значний перелік відповідних слів та словосполучень, і дав цим привід для подальшого теоретичного опрацювання розглядуваної проблеми [6: 6].

З плином часу у процесі розгортання парадигми створеного таким чином дистрибутивного напряму кристалізувалися підпорядковані йому аспекти синтагматичних досліджень. Так, з погляду фонематичного аспекту вважається, що стик вносить певні особливості у функціонування фонем і тому розглядається як фонема – сегментна, суперсегментна або як особлива фонема (*sui generis*), чи фонема-стик. При цьому У. Моултон звертає увагу та пояснює появу будь-якого аспірованого глухого зімкненого або гортанного зімкненого фонемою стику [20: 212-226], що існує при появі паузи. Відповідно до поглядів З. Харріса, який вводить сегментну фонему стику для полегшення опису фонематичної системи, два і більше паралельних ряди фонем, необ'єднані в один ряд через те, що є різними сегментами в однакових умовах, могли б бути об'єднані, якщо б була можливість змінити умови одного ряду так, щоб вони не були ідентичні іншому [19: 79-89]. Щодо фонетичного аспекту, то стик розглядається в ньому як суперсегментна фонема [6: 10], а склад визначається як “повторювальна послідовність звуків, у межах якої може бути описане таке лінгвістичне явище, як ритм”.

Варто зазначити, що існують теорії, в основі яких лежать погляди на стик як на явище, пов'язане переважно з планом граматики. Ці погляди призвели до виникнення зазначених на рис. 1 окремих напрямів або аспектів синтагматичних досліджень. Мабуть, прихильники цієї ідеї Н. Хомський, М. Халле і Ф. Лакоф [6: 13], які прирівнювали безпосередньо стик до морфологічних меж та вважали, що різні види стику відповідають різним морфологічним і синтаксичним процесам, і заклали витоки зародження відповідних напрямів та аспектів синтагматичних досліджень.

Подібним чином, виникнення смислорозрізнавального аспекту можна пов'язувати з науковими розробками К. Пайка, який відніс стик до розряду розрізнавальних ознак одиниць більш вищого рівня в ієрархії фонологічних одиниць плану вираження [6: 15].

Обґрунтовану таким чином парадигму структурного підходу до проведення сучасних синтагматичних досліджень, яка віддзеркалює об'єктивно існуючі ієрархії і зв'язки між підпорядкованими їй напрямками та аспектами наукових пошуків, доцільно, на наш погляд, використовувати у якості уніфікованого методологічного інструментарію для оцінки статусу концептуально-теоретичних або гіпотетичних положень, які висунуті до цього часу та будуть надалі пропонуватися лінгвістами у фонології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – [4-е изд.]. – М.: Едиториал УРСС, 2010. – 576 с.
2. Будагов Р. А. Введение в науку о языке / Рубен Александрович Будагов. – [3-е изд.]. – М.: Добросвет-2000, 2003. – 544 с.
3. Вандриес Ж. Язык (лингвистическое введение в историю) / [пер. с франц. Шор Р.О.] / Жозеф Вандриес. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 418 с.
4. Васько Р.В. Синтагматика модальних первинних фонологічних одиниць в ініціальних консонантних групах давньоанглійської мови / Р.В. Васько // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2000. – № 9 – С. 42-49.
5. Глисон Г. Введение в дескриптивную лингвистику / Генри Аллан Глисон. – [пер. с англ. Е. С. Кубряковой и В. П. Мурат; общ. ред. и вступ. ст. В. А. Звегинцева]. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1959. – 486 с.
6. Гугелева О.В. Образование новых консонантных групп в древнеанглийском языке: Дис. ... канд. филол. наук: О. В. Гугелева. – Л., 1969. – 163 с.
7. Калига А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання / Алла Андріївна Калига: Монографія. – К.: Вид. центр КДЛУ, 2001. – 351с.
8. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник / М.П. Кочерган. – 3-е вид. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 464 с.
9. Кубрякова Е. С. Основы морфологического анализа / Елена Самойловна Кубрякова. – М.: Наука, 1974. – 319 с.
10. Кубрякова Е. С. Понятие морфемы в современных грамматических исследованиях за рубежом / Е. С. Кубрякова // Морфема и проблемы типологии [под ред. И. Ф. Вардуля]. – М.: Наука, 1991. – С. 150–176.
11. Маслов Ю. С. О некоторых расхождениях в понимании термина "морфема" / Ю. С. Маслов // Уч. зап. ЛГУ. Серія: Филологічні науки. – 1961. – Вып. 60. – С. 140-152.
12. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 709с.
13. Bazell Ch. E. On the Problem of the Morpheme / Ch. E. Bazell // Morphology: Critical Concepts in Linguistics [ed. by Fr. Katamba]. – N. Y.: Taylor & Francis Group, 2004. – P. 97-109.
14. Booij G. The Grammar of Words: An Introduction to Linguistic Morphology / G. Booij. – N. Y.: Oxford University Press, 2005. – 308 p.
15. Bloch B. Outline of Linguistic Analysis / B. Bloch, G. L. Trager. – Baltimore: Linguistic Society of America at the Waverly Press, 1942. – 82 p.
16. Bloomfield L. Language / Leonard Bloomfield. – L.: George Allen & Unwin, 1973. – 566 p.
17. Carstairs-McCarthy A. The Evolution of Morphology / Andrew Carstairs-McCarthy. – N.Y.: Oxford University Press, 2010. – 254 p.
18. Greenberg J. H. A Quantitative Approach to the Morphological Typology / J. H. Greenberg // On Language: Selected Writings of Joseph H. Greenberg / [ed. by K. Denning and S. Kemmer]. – Stanford: Stanford University Press, 1990 – P.3-25.
19. Harris Z. S. Morpheme Alternants in Linguistic Analysis / Z. S. Harris // Morphology: Critical Concepts in Linguistics [ed. by Francis Katamba]. – N. Y.: Taylor & Francis Group, 2004. – P. 27-39.
20. Moulton W. Juncture in Modern Standard German // Language. – 1947. – Vol. 23. – №3. – P. 212-226.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Бурка – аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: генезис синтагматики приголосних фонем англійської мови.

УДК 811.112.2 '342 (045)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕМПОРАЛЬНИХ ПАРАМЕТРІВ ГОЛОСНИХ ФОНЕМ В ОЗВУЧЕНОМУ РЕКЛАМНОМУ ПОВІДОМЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ РЕКЛАМИ)

Владислава ГАМАЛІЯ (Київ, Україна)

У статті представлені результати експериментально-фонетичного дослідження, спрямованого на вивчення закономірностей реалізації довгих та коротких голосних фонем в озвучених німецькомовних рекламних повідомленнях. На основі інструментального аналізу встановлені темпоральні характеристики довгих та коротких голосних фонем у сучасній озвученій німецькомовній